

T. Kiss Judit

AZ OKTATÁS MEGTÉRÜLÉSÉNEK ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON, S ANNAK NÉHÁNY MUNKAERŐ-PIACI ÖSSZEFÜGGÉSE

A tanulmány célja a Magyarországra készített, oktatás megtérülési rátáival kapcsolatos számítások vizsgálata, elemzése, mind egyéni és társadalmi szinten, oktatási fokozatokon belül és azok között. Hogyan változott az iskolázottság, a felhalmozott tudás piaci értéke a rendszerváltás alatt és azt követően? A tanulmány kitér a magyar munkaerőpiac szerkezetében, az oktatás és a munkaerőpiac kapcsolatában bekövetkezett változásokra, és összefüggések megállapítására.

1. AZ OKTATÁS MEGTÉRÜLÉSI RÁTÁINAK VIZSGÁLATÁRÓL KÉSZÜLT KUTATÁSOK ÁTTEKINTÉSE

Kurtesi [1995] a tudás értékének mérésére Mincer-féle bérregressziókat alkalmazott. Az iskolázottsági szintek (8 osztály, szakmunkásképző, középiskola és felsőfokú) egymáshoz viszonyított értékének a változását vizsgálta, az 1973, 1981, és 1993 évekre (1. táblázat). A regresszióban a függő változó a főállásból származó havi kereset¹, kontrollváltozóként szerepelt a nem, a kor, a kor négyzete és a lakóhely. A vizsgált időszak alatt a nyolc osztály és a szakmunkásképzőkhöz kapcsolódó végzettség leértékelődött, a felsőfokú és a középfokú végzettséghez képest. Kurtesi a húsz év egészét jellemző trendek mögött két egymással ellentétes folyamatot vél felfedezni. Nevezetesen a hetvenes években a tudás erőteljesen (relatív) leértékelődött, a legalacsonyabb és a legmagasabb iskolai végzettség megtérülése közel egyforma, a két közepes iskolafokozaté pedig közel kétszer akkora sebességgel emelkedett. A nyolcvanas évtizedben megfordulnak a trendek a nyolc általános és a szakmunkásképző végzettség nagymértékben leértékelődött, míg a közép és a felsőfokú végzettség

¹ A keresetet pótlékok nélkül vette figyelembe, melynek oka, hogy 1973-ban ez az adat volt elérhető, elfogadható formában.

jelentősen megemelkedett.²

Varga [1995] az egyes oktatási fokozatok egyéni és társadalmi megtérülési rátáit vizsgálta rövidített módszerrel az 1971. évre, és összetett módszerrel az 1986. és az 1993. évekre (1. és 2. táblázat). Számításait keresztmetszeti adatok felhasználásával végezte, melyek használata feltételezi, hogy az életkor-iskolázottság-keresetek kapcsolata időben konstans. Tanulmányában a szerző említést tesz a módszer alkalmazásának problémájáról, amely szerint a gazdasági átmenet és az oktatási rendszer átalakulásának időszakában változik az iskolázottság, az életkor és a keresetek kapcsolata, az iskolázott munka relatív keresletének és kínálatának megváltozása következtében³, így az életkeresetek becslése eltérhet a ténylegestől. A számítások eredményei összhangban állnak Kertesi [1995] következtetésével, mely szerint a középfokú végzettség⁴ egyéni megtérülési rátája jelentősen emelkedett és a felsőfokú végzettség megtérülésének emelkedése folytatódott. A növekedést a kereseti arányok változása és a munkanélküliség esélye is jelentősen befolyásolta. Az oktatás társadalmi megtérülésének alakulása más képet mutat, mint az egyéni megtérülés. A társadalmi megtérülés mindegyik oktatási fokozat esetében emelkedett, de legalacsonyabb a felsőoktatásban volt, mely során a felsőoktatás jelentős támogatottságának növekedésére utal a szerző. Továbbá a kismértékű javulást, az 1986 és 1993 közötti időszakra a társadalmi megtérülésekben, a hallgatói létszám jelentős emelkedése okozhatta. A tanulmány az 1986-os évben nem tett különbséget a szakmunkásképző, a szakközépiskolai és a gimnáziumi végzettségek között, továbbá az 1971. évre csak a rövidített módszerrel számolt, mely értelmezésben és összehasonlításban óvatosságra van szükség, az eljárás egyszerűsített volta miatt. A középiskolák esetében a megtérülési ráták emelkedését, a szerző egyértelműen az 1986 és 1993 közötti időszakra helyezi, úgy vélem a figyelembe vett három év nem elegendő ilyen következtetés

² Kertesi nem határozza meg, mit ért a megtérülések sebességén, de a magyarázatához felhasznált adatokat, a megtérülési ráták átlagos éves növekedési (ahogy nevezi) ütemének kiszámításával nyerte. A számított értékek valójában a megtérülések átlagos abszolút változása, azaz az évi átlagos növekedés mértéke (Kerékgyártó-Mundruczó [1994]). Vegyük figyelembe, hogy ezen mutatók alkalmazásánál körültekintő figyelemre van szükség, hiszen az időszak utolsó és első adatát veszi számba, pontosabban azok különbségét osztjuk a tekintett időszak éveinek eggyel csökkentett számával. A mutató nagyon érzékeny ezen két időszak adatára nézve, míg „független” a közbeni adatoktól. Alkalmazásuk akkor indokolt, ha akár abszolút akár relatív értelemben egyenletesen csökkenő, vagy növekvő tendencia érvényesül.

³ A magasabbban képzettek javára eltolódott keresletet említi a szerző, de majd a későbbiekben látható, hogy ez a változás igazán a kilencvenes évek közepétől jellemző, azaz nem csak egybe, a Yurga [1995] által vizsgált időszakokkal.

⁴ Itt elsősorban a szakközépiskolai és a gimnáziumi érettségít értjük, hiszen a szakmunkásképző iskolai végzettség esetében csekély mértékben emelkedett az egyéni megtérülés.

levonására.

Polónyi [2004] tanulmányában -melyben a felnőttképzés megtérüléseit vizsgálta- a 2000. évre számította az oktatás egyéni és a társadalmi megtérülési rátáit szakmunkás, középiskolai, főiskolai és egyetemi iskolázottsági szintekre, a belső megtérülési ráták alapján (1. és 2. táblázat). Az egyes (végzettség) kategóriák béreit korral változónak tekintette, valamint a béreket az aktivitási és a munkanélküliségi ráta alapján korrigálta. Polónyi a harminc évet átfogó⁵ időszakra a szakmunkás végzettség közel állandó egyéni megtérüléséről, valamint a középiskolai végzettségnek a rendszerváltást követően is növekvő rátájáról, és a felsőfokú végzettség emelkedő majd a 2000. évben megtorpanni látszó rátájáról számol be. Polónyi elemezte a felnőttképzés egyéni és társadalmi megtérülési mutatóit, és a munkanélküliségre, az egészségi állapotra vonatkozó externális hatásait is. Az egyéni megtérülésekre kapott eredmények azt mutatják, hogy az értékek az életkor előrehaladtával növekednek, amikor az egyének főiskolai végzettséggel egyetemi diplomát, középiskolai végzettséggel főiskolai vagy egyetemi diplomát illetve általános iskolai végzettséggel szakképesítést szereznek, egészen a vizsgált 20 éves kortól 50 éves korig. A megtérülés szempontjából kiemelendő, hogy hogyan alakul a felnőttképzésben részt vevő egyének képzés nélküli jövedelme, hiszen minél kisebb mértékű az életkor előre haladtával a kereset növekedése, annál nagyobb lehet a megtérülés. Továbbá 2000-ben, pl. az 50 illetve 40 éves korú, képzésben résztvevő egyén, Magyarországon a rendszerváltást megelőzően fejezte be iskoláit, keresetét nyomott bérskálával jellemzett szocialista rendszerben kapta, majd a 90-es években az átalakulás során az iskolázottság felértékelődése, míg a tapasztalat hozamának csökkenése volt megfigyelhető. A megtérülésekben az is befolyásoló tényezővel bír, hogy az egyes iskolázottsági szintek között milyen a relatív kereseti eltérés, és az hogyan változott időben, azaz mi jellemzi azt az időszakot, amikor a felnőttképzésben résztvevő egyén magasabb végzettségre tett szert, pl. főiskolai végzettséggel egyetemi diplomát szerzett és azt követően megjelent a munkapiacra.

Kéződi [2004] az iskolázottság keresetben mért hozamát vizsgálja, Magyarországon 1989 és 2002 közötti, amely során négy iskolai végzettséget elemzett (legfeljebb általános iskolai nyolc osztály, szakmunkásképző és szakiskola, érettségit adó középiskola, és a felsőfokú-főiskola vagy egyetem). Tanulmányában Mincer-típusú keresztszeti bérregressziók alapján becsülte az iskolaivégzettség-kategóriák kereseti hozamait. A szakmunkásképző hozama a nyolc általános iskolai végzettséghez viszonyítva 10 és 14 százalék között van, az érettségi hozama közel 40 százalék (30 százalék alatti értékről emelkedett), a

⁵ Varga [1995] korábbi (fent említett) számításait is figyelembe vette.

felsőfokú végzettség hozama 150 százalékos 2002-ben⁶. Egy többlet iskolaév elvégzése 7 százalékos keresetnövekedéssel járt 1989-ben, amely 12 százalékra növekedett 2002-re.

Az oktatás egyéni és társadalmi megtérülési rátáit számolta Varga [1999]⁷ szakmunkásképző, középiskolai és felsőfokú végzettségekre az 1986-1998⁸ közötti időszakra, amelyekből megállapítható, hogy az évek előrehaladtával a megtérülési ráták emelkedtek, az egyéni hozadék (adott fokozatra) minden vizsgált évben magasabb a társadalmi hozadéknál, és a legmagasabb egyéni megtérülés 1989-ig a felsőoktatásban, majd 1992-ben már a középiskolában volt.

Kertesi-Kölli [2001 a, b] a kereseti függvények három modellje⁹ alapján vizsgálták az iskolázottság hozamát 1986 és 1992 között. A felsőfokú iskolázottság értéke jelentős emelkedést mutatott, különösen a főiskolát, egyetemet végzett fiatalabb korosztályokban. Amíg a szakmunkásképzőt végzettek helyzete mind a férfiak és a nők tekintetében alig változott, addig a fiatalabb korosztályokban elsősorban nőknél, a középiskolai végzettség kereseti hozama emelkedett. Ugyanakkor a szerzők rávilágítanak arra, hogy a munkapiaci tapasztalat hozama a szocializmus utolsó éveiben kis mértékben növekedett, de 1989-ben a trend megfordult, azaz csökkenést mutatott a vizsgált időszakra nézve (1989 és 1999 között), elsősorban az idősebb kohorszokra. A tanulmány megállapítja, hogy a vizsgált időszakban a tapasztalati tudás avulása a képzetebbek esetében nagyobb mértékű volt.

A fent említett négy tanulmányból nehéz egyértelmű következtetéseket és törvényszerűségeket feltárni. Egyrészt azért mert a számítási eljárások nem azonosak, másrészt, míg Kertesi [1995] a nyolc általánosra is készített becsléseket addig a másik két vizsgálatból ez az oktatási fokozat kimaradt, valamint csak Polónyi osztotta két részre a felsőfokú képzést (főiskolára és egyetemre) és számolt azokra egyéni és társadalmi megtérüléseket. Nehéz további részletes elemzéseket találni a magyar szakirodalomban az oktatás megtérülésének vizsgálatára, melyek a Magyarországon történő oktatásra, képzésre vonatkoznak. Ugyanakkor nem hagyhatunk figyelmen kívül további olyan tanulmányokat, melyek tekintetbe veszik számításaik során a magyar oktatást is. Ezek közé tartozik többek között Hámori [2005], Campos és Joliffe [2002], Trostel-

⁶ A felsőfokú végzettség hozama a nyolc általánoshoz viszonyítva 1995-re 80 százalékról 100 százalékra emelkedett, majd 2002-re éri el a 150 százalékos értéket. (Kézdi [2004]).

⁷ Idézi Semjén [2005].

⁸ Pontosabban a vizsgált évek 1986, 1989, 1992, 1994, 1996, 1998.

⁹ 1. Alapmodell a változók a nem, az iskolázottság, $\exp$, $\exp^2$, $\exp^3$, $\exp^4$; 2. Interaktív a változók a nem, iskolázottság, tapasztalat (26 dummy változó); 3. Egyszerűsített interaktívban a változók, a nem, iskolázatlan, fiatal iskolázott, idős iskolázott.

Walker-Woolley [2002].

Németország és Magyarország között tesz összehasonlító elemzést Hámori [2005] az emberi tőke hozamának vonatkozásában a 2000. évre (1. táblázat). A tanulmány kiemelkedő jelentősége egyrészt, hogy hat iskolázottsági fokozatot (egyetem, főiskola, gimnázium és szakközépiskola, technikum, szakmunkásképző és szakiskola, valamint a befejezett vagy nem befejezett nyolc általános) vett figyelembe melyek a két ország tekintetében összehasonlíthatóak, valamint további alcsoportokra bontotta az egyetemi oktatási szintet az egyetemeken tanult tudományágak alapján. Másrészt a becsléseit, melyek a standard Mincer-féle egyenleten alapulnak, két módszerrel is elvégezte, nevezetesen OLS és kvantilis regresszióval (0,1; 0,25; 0,5; 0,75; 0,9 kvantilisekre). Az alkalmazott két becslési eljárással a hozamok oktatási fokozatok közötti és fokozatokon belüli eltérései is feltárhatóak. Az eredmények alapján Hámori [2005] szerint a prémiumok, az egyéni iskolázottság növekedésével a gimnáziumi-szakközépiskolai szint kivételével valamennyi oktatási fokozaton belüli szóródása növekszik, pl. az egyetemi diploma esetében az érték 89% az első decilisenél és növekszik a 90. percentilisére 164%-ra. Az aggregált egyenlőtlenségek az oktatási szintek közötti és azokon belüli eltérésekből egyaránt fakadnak. Ugyanakkor a nemek tekintetében az eltérés abban mutatkozik meg, hogy a férfiakra az oktatási szinteken belüli kereseti különbségek nagyobbak, mint a nők esetében, azonban azonos, hogy mindkét nemre, az egyetemi fokozatra legnagyobb az eltérés. Az oktatás megtérülési rátái 2000. évre az iskolázottsági szinteken belül a kvantilisekkel mind a nők és mind a férfiak esetében emelkedik. A felsőfokú oktatási szinten belül a legnagyobb megtérülést, a közgazdasági és jogi képzésben találhatunk, melyeket a Hámori [2005] által megjelölt egyéb kategória követ (ide tartoznak, pl. a gyógyszerészek, a szülésznők). Negatív értékek fordulnak elő három kategóriában a tanár(tanító)képzésben, a bölcsészeti, és a művészeti tudományokban, ugyanakkor az átlagos megtérülések nagyobbak a nőkre nézve, mint a férfiakra. A különböző tudományágak közötti keresetek szóródása átlagosan kisebb a nők esetében.

Az oktatás megtérülését¹⁰ vizsgálja Magyarországra Campos és Joliffe [2002] 1986 és 1998 között¹¹ a Mincer-féle kereseti egyenlet segítségével (1. táblázat). Tanulmányuk következtetése egyrészt, hogy átlagosan egy oktatási év megtérülése a vizsgált időszakban 6,4 %-ról (1986-ban) 11,2 %-ra (1998. évben) növekedett, továbbá a vizsgált 12 év során a legnagyobb változás a

¹⁰ A becsléseket hat kategóriára készítették el: általános, középfokú (oktatáson belül három típus), főiskolai és egyetemi oktatás.

¹¹ A vizsgált évek 1986, 1989, 1992, 1995, 1998.

megtérülésekben a gimnáziumi és az egyetemi képzésben mutatkozott. Az idősebb munkavállalók magasabb megtérülést tapasztaltak az átmenet ideje alatt, a tapasztalat hozama azonban az átmenet korai szakaszában csökkent, ugyanakkor a magánszektor munkavállalóira magasabb a megtérülés az átmenet későbbi szakaszában. A nők megtérülési rátái jelentősen magasabbak a vizsgált időszakban, de 1998-ra a különbség eliminálódik és a férfiaknak csekély mértékben lesz nagyobb az iskolázottság hozama (közben jelentősen változott a nők-férfiak közötti kereseti eltérés, 1986-ban a nők keresete a férfiak átlagos keresetének 74 %-a, 1998-ban 86 %-a volt).

Az iskolai végzettség értékének alakulása Magyarországon, 1971 és 2000 között.

1. táblázat

Év	Átlagos	Szakképzés	Középsze- köl	Felsőfok	Módszer	Forrás
1971	-	4,272	4,491	3,921	rövidített	Varga (1995)
1973	12,04 (-)	17,08 (1,68)	22,30 (2,25)	47,49 (6,30)	Mincer kereseti fv.	Kertesi (1995)*
1981	14,81 (-)	23,41 (2,87)	30,31 (3,88)	52,03 (5,43)	Mincer kereseti fv.	Kertesi (1995)*
1986	-		4,065	9,765	Teljes	Varga (1995)
1986	10,9	24,7	33,9	F: 63,8 E: 75,2	Mincer kereseti fv.	Campos- Jolliffe(2002)
1989	-8,3	7,7	23,9	F: 54,4 E: 74,3	Mincer kereseti fv.	Campos- Jolliffe(2002)
1992	10,2	30,5	54,1	F: 84,8 E: 105,9	Mincer kereseti fv.	Campos- Jolliffe(2002)
1993	14,42 (-)	26,85 (4,14)	40,48 (6,52)	66,95 (6,62)	Mincer kereseti fv.	Kertesi (1995)*
1993	-	4,780	8,167	13,341	Teljes	Varga (1995)
1995	10,5	30,1	56,9	F: 91 E: 109,7	Mincer kereseti fv.	Campos- Jolliffe(2002)
1998	10,7	25,9	54,1	F: 88,5 E: 111	Mincer kereseti fv.	Campos- Jolliffe(2002)
2000	-	4,69	13,63	F: 6,76 E: 13,29	Teljes	Polónyi**(2004)
2000	12,4	56,5	43,00	F: 86,4 E: 122,7	Mincer kereseti fv)	Hámori (2005)

*: Az iskolai végzettség relatív értéke az egyenlethez kihagyott referencia kategória (0-7 osztály) értékéhez képest, amelyet nullának tekintett a szerző. A zárójelben lévő adatok a

marginális megtérülési ráták: $(\beta_i - \beta_{i-1}) / (s_i - s_{i-1})$, ahol a β az iskolafokok regressziós paraméterértéke, s az összes elvégzett iskolai osztályszám. **: Polónyi (2004) számításait főiskolai és egyetemi végzettségre is elvégezte.

Az oktatás társadalmi megtérülési rátái Magyarországon (oktatási fokozatonként).

2. táblázat

Év	Általános	Szakmunkásképző	Középiskolai	Felsőfok	Módszer	Forrás
1971	-	1,35	1,51	0,55	rövidített	Varga (1995)
1986	-	2,24		1,02	teljes	Varga (1995)
1993	-	2,58	5,99	2,56	teljes	Varga (1995)
2000	-	0,58	9,06	2,55 - 5,28*	teljes	Polónyi (2004)

*: Polónyi (2004) számításait főiskolai és egyetemi végzettségre is elvégezte.

Az iskolázottság megtérülését vizsgálta 28 ország bevonásával - köztük Magyarország - Trostel-Walker-Woolley [2002], az 1985 és 1995 közötti időszakra. Számításait a Mincer-féle kereseti függvény modelljén alapulnak, amely keretében a becsléseket férfiakra és nőkre az OLS módszerrel végezték el (3. táblázat). Tanulmányukban csekély mértékű kézzelfogható kapcsolatot tártak fel az oktatás megtérülése és az oktatásra fordított kiadások¹² nagysága között, továbbá vizsgálták az adózás előtti, utáni keresetek és az adózás jellegének hatásait az oktatás megtérülésére.

A β OLS becslései férfiakra és nőkre.

3. táblázat

Ország	Férfiak	Nők
Cseh Köztársaság	3,5	4,3
Magyarország	7,5	7,7
Szlovák Köztársaság	5,2	6,4

Trostel-Walker-Woolley [2002]

A több mint, harminc évet átfogó időszakra fent bemutatott adatokból egyrészt látható, hogy a hetvenes évek elején a felsőfokú végzettség alacsony hozammal párosult és a napjainkig terjedő adatokkal összevetve azt mondhatjuk, hogy ez az

¹² A GNP százalékában.

időszak a magasabb iskolázottság - azaz a tudás - relatív leértékelődését mutatja. A magasabb iskolázottság piaci értékének növekedéséről számol be többek között Kertesi [1995], Varga [1995]. A korábbi évekre nincsenek megbízható adataink, amelyekből helytálló következtetéseket adhatnánk a hetvenes éveket megelőző időszakokra. A nyolcvanas évek közepétől elsősorban az egyetemi végzettség hozama egyenletes növekedést mutatott, egészen a 2000-es évek elejéig. A relatívan alacsony értékét az iskolázottságnak (1970-es évek), nemcsak időben, a későbbi évek adataival összevetve mutathatjuk meg, hanem azzal is, hogy ha összehasonlítjuk az alacsonyabb oktatási fokozatok megtérülésével. A hetvenes évek elején a kötelező általános és a középfokú képzés (mely magában foglalja az általános gimnáziumot és a szakmát adó középiskolákat is) magasabb megtérülést mutat, bár az elemzésben nem hagyható figyelmen kívül, hogy a számítási eljárás a kevésbé pontos rövidített módszer volt.

2. AZ OKTATÁS MEGTÉRÜLÉSÉT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

Vizsgáljuk meg azokat az elemeket, folyamatokat, amelyek szerepet játszhattak az iskolázottság hozamának fent vázolt alakulásában. A megtérülési ráták számításában és az értékek alakulásában kiemelten fontosak a következők:

- A foglalkoztatottság, a munkanélkülivé válás valószínűsége. A munkanélküliség tekintetében figyelembe kell venni, hogy az egyes oktatási fokozatokhoz milyen munkanélküliségi ráták tartoznak, illetve tartoztak az évek során, hiszen a munkanélkülivé válás csökkenti a realizálható kereseteket és egyéb negatív hatással is járhat pl. az újra elhelyezkedés nehézsége, az előző állásból származó keresethez képest alacsonyabb bér elfogadása az új munkahelyen stb.
- A keresetek alakulása, az iskolai végzettség, kor és nemek szerint, hiszen minél nagyobb a keresetek közötti eltérés, pl. az egyetemi és a középiskolai végzettséggel rendelkezők között, annál nagyobb a felsőfokú diplomás relatív hozama, és annál kisebb lehet az a közvetett költsége, amit az (eggyel alacsonyabb iskolai végzettséghez tartozó) elmaradt keresetekkel fejezünk ki.
- A megtérülési ráták igen fontos eleme az időtényező, pontosabban az, hogy az egyén a jövőbeli jövedelmét hány éven keresztül gyűjtheti be. A haszon begyűjtésének időtartamát (mely nem feltétlenül folytonos) több tényező is befolyásolhatja:

- a halandóság,
- az iskolába járás időtartama,
- az aktív életkor, a munkapiacról történő kivonulás éve,
- a folyamatos munkavállalás időtartamának megszakításának gyakorisága és az ahhoz tartozó időszakok hossza. Melynek okai lehetnek, pl. gyermekvállalás, betegség, munkanélküliség, hozzátartozó beteggondozása stb.
- egészségügyi állapot,
- sorkatonai szolgálat a 2003. évet megelőzően.

Tekintettel arra, hogy az iskolai végzettségek hozamának alakulásában fontos szerepet játszanak a fent felsoroltak, a változások mélyebb áttekintéséhez meg kell vizsgálnunk mind a munkapiac keresleti és mind a kínálati oldalán bekövetkezett következő változásokat:

- Hogyan alakult a foglalkoztatottság, munkanélküliség iskolai végzettség szerinti megoszlása a rendszerváltás éveiben és azt követően Magyarországon?
- A jövedelmek alakulása szempontjából elemezzük a piaci és a nem piaci jövedelemből élők arányának és összetételének változását.
- Hogyan változott az iskolai végzettség szerinti keresetek alakulása, növekedett-e és milyen mértékben a felsőfokú végzettség kereseti előnye, amely kétségtelenül magasabb relatív megtérüléssel jár?
- Demográfiai jellemzők, népesedési folyamatok vizsgálata.
- Hogyan változott az oktatásban résztvevők aránya és összetétele iskola fokozatonként, nemeként?

3. MUNKAPIACI JELLEMZŐK

3.1 Foglalkoztatás és munkanélküliség

A kilencvenes évek elején bekövetkezett rendszerváltás során jelentős változások következtek be mind a foglalkoztatás struktúrájában, mind a keresetek szóródásában.

Arra keressük a választ, hogy milyen szerepet játszottak a munkapiacra bekövetkezett változások az iskolázottság értékelésében, és annak hozamában.

A poszt szocialista országok munkaerőpiacának egyik igen fontos jellemzője (a rendszerváltás során) a munkaerő-piaci kereslet, a foglalkoztatási ráta

csökkenése¹³ (amely egészen a kilencvenes évek végéig folytatódott), továbbá az idősebb munkavállalók munkapiacról történő kiszorulása¹⁴, a munkanélküliség növekedése, amelyek a korábbi munkaerőhiányt, a gazdasági aktivitás igen magas szintjét váltották fel. Magyarországon több mint egy millió ember veszítette el állását¹⁵ 1990 és 1994 között. Fokozatosan változott a foglalkoztatottak ágazati megoszlása is, azaz csökkent a foglalkoztatottak száma a bányászatban, mezőgazdaságban, feldolgozóiparban, ugyanakkor, pl. a szolgáltató ágazatokban (pl. oktatás, szállítás, vendéglátás stb.) növekedett.

A munkapiacon jelentősen megnövekedett a rendszerváltás kezdeti időszakában a munkanélküliek száma, 1993-ban már 11,9 %-os volt a munkanélküliségi ráta nagysága, mely egészen 2003-ig csökkenő tendenciát mutatott az 5,9 %-os értékre, de az utóbbi két évben újra növekedett 2004-ben 6,1 %-ra, 2005 harmadik negyedévének végére 7,2 %-ra. A 2004. és 2005. évben magasabb munkanélküliségi ráta magasabb aktivitási és foglalkoztatási rátával párosult¹⁶ (KSH). A foglalkoztatottak iskolai végzettség szerinti alakulását tekintve, mind a férfiak és mind a nők esetében jelentősen csökkent, a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya¹⁷, a magasabb iskolai fokozatot teljesítők aránya növekedett. A foglalkoztatottak közé kerülés valószínűségének vizsgálata az 1994-2002 közötti időszakra (Galasi-Varga [2005] 14.o.-20.o.) azt mutatja, hogy a felsőfokú végzettségűek foglalkoztatottá válás esélyei a vizsgált évek mindegyikére magasabbak, mint az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezőké. Az elhelyezkedési esélyek csökkenése figyelhető meg valamennyi kategóriában 1997-től, ugyanakkor a felsőfokú végzettség relatív előnye mérséklődik mely vélhetően, kapcsolódik a megnövekedett felsőoktatási kibocsátáshoz, továbbá a gimnáziumi és szakközépiskolai végzettségűek 2001-től emelkedő foglalkoztatási valószínűségéhez.

A regisztrált munkanélküliek iskolai végzettség szerinti megoszlásában a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők aránya kisebb, mint az alacsonyabb iskolai végzettségűeké, azaz a legfeljebb nyolc általánossal rendelkezők aránya 1996 és 2003 között 41,55 %-os átlagot mutat (értéke az átlag körül $\pm 1,15$ %-os tartományban ingadozik), ellenben az egyetemi diplomával rendelkezők arányát

¹³ 1989 és 1992 között a foglalkoztatottak számában hirtetkezetű csökkenés, pl. Csehországban 476 ezer fő, Lengyelországban 2.156 ezer fő, Szlovákiában 338 ezer fő, Romániában 488 ezer fő Tímár [1994].

¹⁴ Az 55 éves és idősebb nők, illetve a 60 éves és idősebb férfiak foglalkoztatási aránya 25,9 %-ról (1980. év) 3, 9% százalékra csökkent a kilencvenes évek (1998. év) végére.

¹⁵ 1990-ben a foglalkoztatottak száma 4.880 ezer fő, 1994-ben 3.751, 5 ezer fő volt.

¹⁶ Kivéve a 2003. évet amikor az aktivitási ráta a 2004. évvel azonos 53,8 % volt, a foglalkoztatási ráta 2004-ben magasabb 50,6 %, a 2004. évre és a 2005. évre jellemző 50,5 %-os rátával szemben.

¹⁷ A legfeljebb általános iskolát végzettségűek aránya a foglalkoztatott férfiak csoportján belül az 1990-es 37,6 % -ról, 14 %-ra csökkent 2003-ra.

0,85 %-os átlag jellemzi (a tényleges érték $\pm 0,15$ %-os intervallumon belül van).

A munkanélkülivé válás valószínűsége¹⁸ az iskolázottabb munkaerő esetében alacsonyabb, mint a kevésbé iskolázottak esetében az 1993 és 2000 közötti években (Galasi-Varga [2005]). Azonban a gimnáziumi végzettséggel rendelkezők relatív előnye 1998 és 2000 között jelentősen lecsökkent, majd ezt követően kezdett mérsékelten emelkedni. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők előnye a vizsgált időszak kezdetén igen jelentős, azonban helyzetük a munkanélkülivé válás esélyét tekintve jelentősen romlott a középfokú végzettségűekhez képest, sőt előnyük 2001. évre meg is szűnik.

Az iskolai végzettség szerinti munkanélküliségi arányokat és a változásokat tekintve összességében elmondható, hogy a magasabb iskolázottságúak, különösen a felsőfokú végzettséggel rendelkezők jobban védettek a munkapiacra a munkanélküliséggel szemben, mint az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők. A megtérülési ráták számításánál, ha figyelembe vesszük a munkanélkülivé válás valószínűségét, a felsőfokú oktatás hozamát kisebb mértékben csökkent, mint a többi oktatási szinthez tartozó hozamot. Ugyanakkor amennyiben feltételezzük, hogy a munkanélkülivé válók relatív keresete a legtöbb iskolázottsági szinten és korcsoporton belül elmarad a foglalkoztatottaktól¹⁹ (Köllő-Nagy [1995]) akkor ez az elem is hozzájárul, pl. az egyetemi diplomával rendelkezők nagyobb megtérüléséhez. A kilencvenes évek elején bekövetkezett változások jelentős hatást gyakoroltak a foglalkoztatási helyzetre, amelyben a vesztesek elsősorban az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők voltak. A rendszerváltás során az állam munkáltatói szerepköre jelentősen szűkült, megnövekedett az egyéni és társas vállalkozások száma, emelkedett a vállalkozások külföldi tulajdonlása. Az államszocialista rendszerből visszamaradt „kapun belüli munkanélküliek” és a termelés hanyatlása miatt feleslegessé vált létszám drasztikus mértékű elbocsátása volt megfigyelhető a kilencvenes évek közepéig (Tímár [1997]). Egyrészt a modern technológia bevezetése és alkalmazása elsősorban az alacsonyabb iskolázottsággal rendelkező munkaerőt teszi feleslegessé, azaz a munkapiac kereslete a képzetlenebb munkavállalók irányába tolódott el, másrészt az elbocsátott kevésbé képzetlenebb munkavállalók elhelyezkedési esélye alacsonyabb. A munkahelytalálást nehezíti alacsony mobilitási képességük is,

¹⁸ A valószínűségi értékek esetében a referencia kategória a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők.

¹⁹ Magyarországon a munkanélkülivé válók átlagosan 40 %-kal kevesebbet keresnek, mint a foglalkoztatottak, amely kereseti lemaradás nagyobb mértékben, pl. az alacsonyabb iskolázottsági és életkori bérhozzamokban megnyilvánuló szegényesebb emberi tőkéjükből fakad (Köllő-Nagy [1995]).

hiszen Magyarországon jelentős regionális eltérések mutatkoznak a munkanélküliségi ráta vonatkozásában, amely azt jelenti, hogy a kevésbé érintett területeken az alacsonyabb végzettséggel is nagyobb lehet az elhelyezkedés esélye. A magas munkanélküliséggel sújtotta régiókból szinte lehetetlen szabadulni, hiszen az ottani lakások vagy eladhatatlanok vagy, csak igen alacsony áron értékesíthetők, ugyanakkor az elszegényedett családok a letelepedés terheit nem képesek elviselni (Orgoványi [1997]). A mobilitást elősegíthető olyan elemek, mint pl. a bérlakások, Magyarországon még igen csak kezdetleges formában vannak jelen, arányuk európai összehasonlításban nagyon alacsony, ugyancsak nem megfelelő a közlekedési színvonal, infrastrukturális háttér sem, mely elősegíthetné a távolabbi munkahelyekhez való eljutást. A magas munkanélküliségtől sújtotta régiókban élők, nemcsak kisebb valószínűséggel találnak állást, hanem veszteségeiket súlyosbítja a hércsökkenés is. A regionális eltérések kialakulásában kiemelendő, hogy a hazai és külföldi vállalkozások, beruházással és telephelyválasztással kapcsolatos döntéseiben szerepet játszik a képzettebb munkaerő, a megfelelő infrastrukturális háttér is. A munkanélküliség időtartamát vizsgálva az alacsony iskolázottságú, alacsony jövedelmű csoportokat tarthatjuk a munkanélküliség fő veszteségeinek (Köllő-Nagy [1995]).

3.1.1 A munkanélküliség alakulása nemek szerint

A munkanélküliség nemek szerinti alakulását tekintve, azt mondhatjuk, hogy a férfiak munkanélküliségi rátái a tekintett időszakban végig magasabbak, azonban mindkét nemre csökkenő tendenciát mutat, nők esetében egészen a 2000-es évek elejéig, amikor 5 % a ráta nagysága (2001-ben), míg 2005 I-III. negyedéveit 7,5 %-os érték jellemzi. A férfiaknál is 2001-ig csökken az érték 6,1 %-ra és marad egészen 2005-ig, amikor emelkedik 6,9 %-ra a munkanélküliség aránya.

A munkanélküliek iskolai végzettség szerinti megoszlása eltérő képet mutat nemek szerinti bontásban, hiszen a nőkre az általános iskolát végzettek kivételével valamennyi oktatás fokozatra növekedett a munkanélküliségi ráta, a férfiak esetében növekedést egyértelműen a szakmunkásképzőt és szakiskolát végzettekre mutathatunk ki. A magasabb iskolázottság egyértelműen jobban védi a férfiakat, mint a nőket, amely hozzájárul a férfiak és nők közötti iskolázottság megterülési rátáinak eltéréseihez, valamint a különbségeket nyilvánvalóan befolyásolják a munkapiacra realizálható keresetek is, amelyek tekintetében még nemzetközi viszonylatban is jelentős rés mutatkozik a két nem között.

Az oktatás hozamának nemek közötti eltéréséhez hozzájárul a nők gyermekvállalásának időtartama, annak idején elmaradt jövedelme, továbbá az is fontos tényező, hogy milyen nehéz a nőknek a munkapiacra visszakérülni a

gyermekvállalást követően. 2004 harmadik negyedévét és 2005 harmadik negyedévét összehasonlítva azt mondhatjuk, hogy azok aránya, akiknél az elsődleges munkakeresés oka az, hogy a gyēs/gyed ideje lejárt, 11 %-ról 12,7 %-ra növekedett. A nők nehéz munkapiaci elhelyezkedését befolyásolja, hogy Magyarországon és hasonlóan, pl. a Cseh Köztársaságban, Szlovákiában, a rugalmas foglalkoztatási formák még nem terjedtek el olyan mértékben, mint az Európai Unió más tagállamaiban, amely segítheti a kisgyermekes édesanyák elhelyezkedését.

3. 2 Kereseti jellemzők

A felsőfokú iskolai végzettség hozama annak köszönhetően is nagyobb, hogy a kereseti különbségek növekedtek az elmúlt időszakban a magasabb iskolázottságúak javára. Az egyének keresetének, mint a képzettség munkaerőpiaci hasznosulásának legfontosabb mérőszámának figyelembevételével óvatosságra int, hiszen a keresetekben nemcsak az egyéni szakképzettség értéke, hanem számos más tényező is szerepet játszhat, pl. az egyének egyéb ismeretei, mint a nyelvtudás, vagy a számítástechnikai ismeretek (Galasi-Varga [2005]). Úgy vélem, hogy ezen tényezők vizsgálata, különösen adott iskolai fokozatokon belüli részletesebb eltérések és sajátosságok elemzéséhez elengedhetetlenek.

A keresetek alakulását illetően a rendszerváltást követően nagyfokú jövedelmi egyenlőtlenség jellemezte Magyarországot. A kilencvenes évektől kezdődően jelentős változások következtek be a jövedelemforrásokkal kapcsolatban. A piaci jövedelmek aránya míg csökkent (1991/1992-től 1999/2000-ig közel 10 százalékkal), a jóléti juttatásokban részesülők aránya növekedett, pl. a segélyekben részesülők aránya az említett időszakban közel 2 százalékkal, a rokkantsági nyugdíjban részesülők aránya 6,3 százalékkal emelkedett. Ugyancsak nőtt a munkanélküliek jövedelempótló támogatása, azonban csökkent a táppénzben és a munkanélküli járadékban részesülők aránya. Amennyiben feltételezzük, hogy a jóléti juttatásokban részesülők, munkanélküli járadék, munkanélküliek jövedelem pótló támogatása, segélyek nagyobb számban az alacsonyabb iskola fokozattal rendelkezőket érinti, akkor ez hozzájárul a magasabb iskolázottság piaci hozamának növekedéséhez, hiszen nagyobb arányban vannak azok, akik a munkapiacokon szerzik jövedelmüket. Az egyenlőtlenség az 1989-1992-es időszakban jelentős mértékben növekedett, 1992 és 1994 között stagnáló átlag mellett növekedett a szóródás, azaz a legrosszabbul fizetettek tovább szegényedtek, a legtöbbet keresők tovább gazdagodtak (Kertesi-Köllő [1997]).

A bruttó átlagkeresetek alakulása iskolai végzettség szerint lényegesen átalakult a rendszerváltozás következtében. Az alkalmazásban állók bruttó havi

átlagkeresetét tekintve az egyetemi diplomával rendelkezők 1987-ben az átlaghoz viszonyítva 64 %-kal, 1995-ben 99 %-kal kerestek többet, a csak általános iskolai végzettségűek átlagostól való elmaradása 1987-ben 12 %-os, 1995 már 38 %-os volt²⁰. A kilencvenes évek közepétől a 2001. évet leszámítva folyamatos növekedés figyelhető meg a felsőfokú végzettség bérhozámban. Az általános iskolai végzettség referencia kategóriája mellett (azaz ha 100 %-nak tekintjük) az egyetemi végzettség 1995-ben 291 %, 2002-ben már 358 %, a gimnáziumi érettségivel rendelkezők esetében 1995-ben 143 %, 2002-ben 148 % volt. Az adatok azt mutatják, hogy a felsőfokú végzettség ezen belül is az egyetemi végzettség kereseti előnye növekedett a legjobban, ezt követi a főiskolai végzettséggel rendelkezőké, majd a középiskolai végzettséggel, mely utóbbi az elmúlt 10 évben alig változott néhány százalékkal²¹. Az egyéni megtérülési ráták számításánál az adózott kereseteket vesszük számba, amelyet az egyén szabadon felhasználhat. Az alkalmazásban állók iskolai végzettség szerinti nettó kereseteinek alakulását elemezte Baranyai [1997] tanulmányában. Az alapfokú végzettség nettó kereseteihez (100 %), viszonyítva a felsőfokú végzettség relatív kereseti pozíciója számottevően javult (1987. évben 177 %, 1995-ben 230 %). Az emberi tőke olyan páratlan mértékű és sebességgel átértékelődéséről számol be Kertesi-Kölli [1997], amelyenre nem volt példa az éretti piacgazdaságok közelmúltjában. Az iskolázottság felértékelődése már a rendszerváltozást megelőzően elindult, 1986-1989 között jellemző nagymértékű relatív bérnövekedés a felsőfokú végzettségűek és a vezetők körében ment végbe. Az egyes iskolázottsági kategóriákon belül is jelentős eltérések mutatkoznak korcsoportok és nemek szerint, valamint a versenyszférában és a költségvetési intézményekben alkalmazásban állók között. Magyarországon a munkával szerzett relatív jövedelmek eltérése a férfiak és a nők között különösen a felsőfokú végzettségűek tekintetében, nemzetközi viszonylatban is jelentős. A középfokú végzettséggel rendelkezőkhöz képest a felsőfokú végzettséggel (egyetemi vagy főiskolai) rendelkező férfiak keresete 233 %, a nők mindössze 164 % volt 2001-ben. Nemzetközi összehasonlításban az egyetemistát vagy főiskolát végzett nők munkával szerzett jövedelme a középfokú végzettséggel rendelkezőkhöz viszonyítva számos országban nagyobb a férfiakéhoz képest, többek között a következő Európai országokban: Belgium, Egyesült Királyság, Hollandia, Írország, Norvégia, Svájc. Ez a mutató Magyarországon²² 2001-ben

²⁰ Az összehasonlító adatok Baranyai [1997] munkájából származnak.

²¹ A szakmunkásképző relatív előnye az általános iskolai végzettségűekhez képest 2005. III. negyedévében már csökkent, az azt megelőző évekhez képest. (1995-2002)

Magyarország a legnagyobb különbséget felmutató országok csoportjába tartozik. Cseh Köztársaságban 8 %, Dániában 10 %, Franciaországban 13 %, Németországban 4 %, Olaszországban 23

alacsonyabb 68 százalékponttal, amely a felsőfokú végzettség kiugróan magas arányú megtérülését és annak a vizsgált időszakig történő növekedését jelzi a férfiak körében (hiszen 1996-ban az eltérés 38 % volt). A felsőfokú végzettséggel rendelkező nők kereseti hátránya csökkent 2001-től, hiszen a női-férfi kereseti arány az egyetemi diplomával rendelkezőkre 2001-ben 74,5 % , 2002-ben 76,2 % , 2003-ban 80,4 % , a főiskolai szint esetében rendre 62,5 % , 67,8 % , 72,2 % (FH: Bértarifa-felvétel). A férfiak kereseti előnye a többi iskolafokozatra azonban jelentősen kisebb. A megtérülési ráták nemenkénti számítása segíthet abban, hogy megértsük, hogyan is alakult a rendszerváltás előtt, alatt, után és milyen ma Magyarországon az iskolai végzettség értékének különbsége a férfiak és a nők között.

4. AZ ISKOLARENDSZERŰ OKTATÁS ÉS KÉPZÉS ALAKULÁSA

Röviden tekintsük át a demográfiai változások mellőzésével az oktatásban való részvétel alakulását a kilencvenes évektől napjainkig. Miért is fontos megtennünk ezt az áttekintést a megtérülési rátákkal kapcsolatban? Egyrészt, azért mert a felsőoktatás bekövetkezett expanziója során sokan, a felsőfokú végzettség relatív leértékelődését jelezték előre, másrészt a középfokú végzettség relatív helyzetének romlását, amely annak a folyamatnak az eredménye, hogy a felsőoktatásból tömegesen kilépő és a munkapiacra megjelenő diplomások kiszoríthatják az egyvel alacsonyabb iskolázottsági szinttel rendelkezőket, amely során relatív helyzetük romlik.

Az oktatás, képzésben való részvétel a kilencvenes éveket megelőzően is sokat változott. A nappali képzésben résztvevő hallgatók száma az általános iskolában 210.758 fővel növekedett 1960/61-es tanévtől 20 éven keresztül, a gimnáziumban tanulók száma 18.858 fővel csökkent, a szakközépiskolában 66.569 fővel növekedett és a felsőoktatási intézményekben tanulók száma 34.713 fővel emelkedett. A következő időszakban, 1980/81-es tanévtől 1999/2000 tanévig a nappali tagozatos hallgatók száma általános iskola, gimnázium, szakközépiskola, főiskola és egyetem rendre -228.022, 52.065, 127.531, 101.053 fővel változott. A felsőoktatásban tanulók száma nappali tagozaton majd háromszorosára növekedett, az összes tagozaton 3,89-szeresére bővült a nappali és felnőttképzést együtt véve az 1990/1991 és 2004/2005 időszakok között, miközben a felsőoktatási intézmények száma csökkent. A

%, Portugália 10 %, Spanyolországban 15 %, Svédországban 12 % a férfiak kereseti előnye a nőkkel szemben - referenciakategória a középfokú végzettséggel rendelkezők. (OECD [2003]).

kilencvenes évek elejétől az egyetemekre illetve főiskolára nappali tagozaton beiratkozott hallgatók száma egészen az 1995/1996 tanévig növekvő mértékben emelkedett, majd egészen napjainkig a létszám emelkedik, de csökkenő ütemben (lásd 4. táblázat). Az érettségi vizsgát tett hallgatók száma az 1998/1999 tanévtől 2001/2002 tanévig csökkent, majd jelentős mértékben újra növekedni kezdett, 2004-ben a középiskolai nappali tagozaton végzettek száma 76.669 fő, a 2004/2005 tanévben 64.590 főt vettek fel a felsőoktatás nappali tagozatára, azaz jelentősen megnövekedtek a továbbtanulási arányok.

A felsőoktatásban részt vevő hallgatók létszámának változása nappali tagozaton

4 táblázat

<i>Tanév</i>	<i>A hallgatók számának változása (fő) (az előző évhez képest)</i>	<i>Érettségi vizsgát tett hallgatók számának változása (fő) (az előző évhez képest)</i>
1990/1991	-	1 209
1991/1992	6 590	5 398
1992/1993	9 191	8 961
1993/1994	12 858	-3
1994/1995	13 607	1 661
1995/1996	14 150	3 148
1996/1997	12 846	2 151
1997/1998	11 061	2 090
1998/1999	11 279	-3 695
1999/2000	9 471	-1 765
2000/2001	6 222	-1 759
2001/2002	9 098	-829
2002/2003	10 405	2 332
2003/2004	12 917	4 725
2004/2005	9 216	-

5. ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

A fent bemutatottak alapján látható a felsőoktatásban való részvétel olyan erőteljes növekedése, mely nem járt a felsőfokú végzettség bérhozámanak jelentős mértékű csökkenésével. Galasi sem tekinti ezeket a folyamatokat az iskolázottság leértékelődésének, úgy véli, hogy Magyarországon nincs képzettséginfláció, azaz a felsőfokú végzettség leértékelődéséről nem beszélhetünk (Galasi-Varga [2005]). A kilencvenes évek második felében jelentősen megnövekedett a képzettebb munkavállalók iránti kereslet mely nem járt együtt a felsőoktatás kibocsátásának azonnali megnövekedésével, azaz az egyetemi vagy főiskolát végzetteket (és egyéb kiegészítő tudással rendelkezőket, mint pl. az egy vagy több nyelv kommunikációs szintű ismerete, számítógép-kezelésben való jártasság) a munkapiac megnövekedett keresetekkel jutalmazta. A felsőoktatásban kialakuló tömeges részvételnek köszönhetően egyre emelkedett a képzettebb, korszerű jártasságokkal rendelkező fiatal munkavállalók aránya. A felsőfokú foglalkozásokban dolgozó diplomások aránya ugrásszerűen megnő, miközben az oktatási intézményekben hallgatók száma továbbra sem csökken, amely annak tudható be, hogy a kínálat rugalmassá vált ugyan, és a bérprémium is csökkent, de a munkáltatók egyre inkább újradefiniálták a munkahelyi követelményeket és alkalmaztak és alkalmaznak ma is diplomás munkavállalókat (Galasi-Varga [2005]). Az egyetemet végzettek megítélési rátája alapján sem beszélhetünk az egyetemi végzettség értékének csökkenéséről, bár mindezt a főiskolát végzettek esetében nem mondható el. Az egyetemi és főiskolai diplomával rendelkezők munkapiaci hozamának alakulása részletesebb vizsgálatot igényel.

A középiskolai végzettség relatív helyzetét befolyásolja egyrészt a munkáltatók munkahelyi követelményekkel kapcsolatos megváltoztatása a képzettebb munkavállalók javára, másrészt a túlképzettség arányának növekedése²³.

A magyar munkaerőpiaci átalakulásokat vizsgáló kutatások alapján az átalakulás folyamatát Galasi (Galasi-Varga [2005] 11.-13. o.) a következőképpen írja le:

- *Az első szakasz (1995-1996-ig).* A transzformációs sokk tömeges munkahelyrombolás és kisebb mértékű munkahelyteremtéssel járt, amely során, a munkaerőpiacon elsősorban az idősebb és az iskolázatlanabb

²³ A túlképzést és az alulképzést vizsgálta Galasi-Varga [2005] 1994 és 2002 között (amelyet a foglalkozások modális iskolai végzettségével közelített meg), amelyben a túlképzettek arányának növekedéséről és az alulképzettek arányának csökkenéséről számolt be.

munkavállalóktól váltak meg, miközben az iskolázottabb munkavállalók iránti kereslet sem nőtt.

- *A második szakasz (a kilencvenes évek végéig).* A munkahelyek szerkezetének átalakulásával egyre inkább jelentek meg a képzett munkavállalók iránt keresletet támaztó munkahelyek. Ugyanakkor a képzett munkavállalók kínálata nem bizonyult elég rugalmasnak, hiszen a megnövekedett felsőoktatási kibocsátás ellenére a képzettebb (elsősorban a fiatal) munkavállalók bérprémiuma növekedett. Az idősebb munkavállalók munkaerő-piaci tapasztalatai leértékeltedtek
- *Harmadik szakasz (kilencvenes évek végétől).* A felsőfokú végzettek kínálata rugalmassá válik, bérhozamuk csekély mértékben csökken, magas relatív előnyük továbbra is megmarad. A munkáltatók 1998 és 2000 között az újradefiniált követelmények alapján növekvő mértékben alkalmaznak felsőfokú végzeteket, a foglalkoztatottak körében tovább emelkedik a képzettebb munkavállalók aránya. A főiskolai végzetek munkanélküliségi aránya emelkedik.

A fent bemutatottak alapján számos kérdés további részletes vizsgálatot igényel, többek között a különböző oktatási fokozatokhoz tartozó piaci hozamok értékelése és a főbb magyarázó tényezők feltárása a nők és férfiak között. Nem hagyható figyelmen kívül a főiskolai és egyetemi diplomával rendelkezők vonatkozásában a relatív megtérülések számszerűsítése és azok magyarázata, továbbá az egyes oktatási fokozatok között és oktatási fokozatokon belüli eltérő foglalkozásokhoz tartozó végzettségek piaci értékének elemzése, a főbb tendenciák feltárása és összehasonlítása más országok hasonló adataival. A részletesebb vizsgálatokhoz nélkülözhetetlen az intézményi átalakulás számbavétele, a jogszabályi változások nyomon követése és hatásainak feltárása, hiszen a fenti elemzésből kimaradtak olyanok, mint a munkanélküli ellátás idejének és a jogosultak körének változtatása, a munkanélküliek foglalkoztatásával, a minimálbérrel, a munkaidővel, a gyecs/gyed folyósításával és mellette történő munkavégzéssel, a nyugdíjkorhatárral, a sorkatonai szolgálattal, az iskolarendszerű képzéssel (tandíjjal, felvételi követelményekkel) kapcsolatos jogszabályi változások.

Összegzésképpen, olyan átfogó elemzésre van szükség, amely figyelembe veszi, többek között, a közoktatásról szóló törvény, a felsőoktatási törvény, a munka törvénykönyv módosításait, hiszen pl. a munkanélküliek segélyezési rendszerében történt módosítások a képzés költségeiben és hozamaiban is determinálhat változásokat. Módosulhatnak a felsőoktatásba történő bekerülés esélyei is, amely olyan irányba terelheti a felsőoktatást, amely annak minőségi romlásához vezet. A szocialista rendszerben kézhez kapott diplomák nem

illeszkednek megfelelően az új technológiákhoz, korszerű ismereteket igénylő foglalkozási körökhöz, így a fiataloké a „pálya”, említik sokan, kétségtelen előnyük. Azonban nem vezet-e az oktatás minőségi romlásához az az intézményi környezet, amely ma jellemzi Magyarországot? Készül-e nemcsak mennyiségi, hanem *megfelelő* minőségi felmérés is, pl. a főiskolákon végzett fiatalok tudására, felkészültségére vagy netán a munkapiac értékel, mellyel bizonyos iskolák diplomái devalválódnak és majd a felmerülő problémákhoz módosítjuk intézményeinket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Baranyai István [1997]: A nevelési-képzési ráfordítások és a keresetek iskolai végzettség szerint. Statisztikai Szemle, 75. 1997. 12. 1008-1021.
- [2] Campos Nauro, P.- Joliffe Dean [2002]: After, Before and During: Returns to Education in the Hungarian Transition. Davidson Institute Working Paper Series, No. 475, Apr. 2002.
- [3] Galasi Péter- Varga Júlia [2005]: Munkaerőpiac és oktatás. MTA Közgazdaságtudományi Intézet. Budapest, 2005.
- [4] Hámori Szilvia [2005]: Comparative analysis of the returns to education in Germany and Hungary (2000). Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, BWP. 2005/7. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet-Budapesti Corvinus Egyetem, 2005.
- [5] Kerékyártó Györgyné - Mundruczó György [1994]: Statisztikai módszerek a gazdasági elemzésben. II. kötet. Aula Kiadó, 1994. (443-448. o.)
- [6] Kertesi Gábor [1995]: Cigány gyermekek az iskolában, cigány felnőttek a munkaerőpiacon. Közgazdasági Szemle, XLII. évf., 1995 1. szám.
- [7] Kertesi Gábor- Köllő János [1997]: Reálbérek és kereseti egyenlőtlenségek, 1986-1996. A bérszerkezet átalakulása Magyarországon, I. rész. Közgazdasági Szemle, XLIV. évf., 1997 7-8. szám (612-634.o.).
- [8] Kertesi Gábor- Köllő János [2001a]: Economic transformation and the revaluation of human capital- Hungary, 1986-1999. Budapest Munkagazdaságtani Füzetek, BWP. 2001/4. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet-Budapesti Corvinus Egyetem, 2001.
- [9] Kertesi Gábor- Köllő János [2001b]: A gazdasági átalakulás két szakasza és az emberi tőke átértékelődése. A bérszerkezet átalakulása Magyarországon 1986-1999- III. rész. Közgazdasági Szemle, XLVIII.

- évf., 2001. 11. szám (897-919. o.).
- [10] Kézdi Gábor [2004]: Iskolázottság és keresetek. Oktatás és Munkaerőpiac, szerk.: Varga Júlia.
 - [11] Köllő János- Nagy Gyula [1995]: Bérck a munkanélküliség előtt és után. Közgazdasági Szemle, XLII. évf. 1995. 4. szám, 325- 357. o.
 - [12] Tímár János [1994]: A foglalkoztatás és a munkanélküliség sajátosságai a poszt szocialista országokban. Közgazdasági Szemle, XLI. évf., 1994. 7-8. szám (633-647. o.).
 - [13] Tímár János [1997]: A munkaerőpiac változásai 1997. és 2002 között. Közgazdasági Szemle, XLIV. évf., 1997 11.szám (987-999.o.).
 - [14] Trostel, P.-Walker, I.-Woolley, P. [2002]: Estimates of the economic return to schooling for 28 countries. Labour Economics 2002. No. 9. (1-16.o.)
 - [15] OECD 2003. Education at a Glance 2003. OECD indicators, Paris. (156-167.o.), <http://www1.oecd.org/publications/e-book/9603061E.PDF>
 - [16] Orgoványi Emília [1997]: Foglalkoztatás és munkanélküliség Magyarországon. Statisztikai Szemle, 75. 1997. 12. 1022-1038.
 - [17] Polónyi István [2004]: A felnőttképzés megtérülési mutatói. Kézirat.
 - [18] Semjén András [2005]: Az oktatási rendszer külső hatékonysága: a gazdaság és a munkaerőpiac elvárásai. Kormányzás, Közpénzügyek, Szabályozás, 2005 I. évfolyam 1. szám 74-92. oldal.
 - [19] Varga Júlia [1995]: Az oktatás megtérülési rátái Magyarországon. Közgazdasági Szemle, XLII. évf., 1995. 6. szám (595-605. o.)

RETURNS TO EDUCATION IN HUNGARY REVIEW

According to the Human Capital Theory the education is an investment to the individual human capital, increase the productivity and it can compute the rate of returns than to investment in the physical capital. Many study can be found over the world, which examine the returns to education, however we can't find many research of this fields in Hungary. This paper analysis how the value of the human capital and schooling changed during and after the transition from communist to the market economy. It is important to note that this study partly is a summary of the computation of rates of returns to education in Hungary and it try to reveal the main deficiency of the earlier estimates , partly gives some conclusionsto the further research questions.